

Het slappe milieukoord van Alexander Rinnooy Kan

Frans van der Steen
Directeur Haags Milieucentrum

Niemand minder dan de door de Volkskrant uitgeroepen meest invloedrijke Nederlander, Alexander Rinnooy Kan, stelde onlangs "dat duurzaamheid nationaal en internationaal de kernopgave voor de 21ste eeuw is". Met deze slotzin van zijn Erasmuslezing getiteld "Duurzame ontwikkeling: leven lang leren op het slappe koord", valt volledig in te stemmen. Ook erkent hij in zijn lezing de onverminderd hoge urgentie om met effectieve oplossingen te komen. Dit doet hij aan de hand van cijfers over de veel te grote "ecologische voetafdruk" van met name de welvarende westerse landen en de verhoerddvoudiging van de wereldproductie in de afgelopen 250 jaar. Zoals we van hem gewend zijn, legt Rinnooy Kan de nadruk op nuchterheid. Maar hoe nuchter is zijn visie en plan van aanpak?

De bevindingen van het door duizenden klimaatwetenschappers ondersteunde rapport van een door de VN ingestelde gezaghebbende commissie: het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) zijn uitstekend geschikt om nuchter vast te stellen hoe het er met het klimaat voor staat. Dan blijven we aan de veilige kant, want sinds dit rapport in 2007 het licht zag, zijn verschillende studies van vooraanstaande wetenschappers verschenen. Studies die er op duiden dat een aantal gevolgen van klimaatverandering zich eerder voordoen en ernstiger zijn dan in het zwartste scenario van de IPCC. Denk daarbij aan het smelten van het ijs rond de Noordpool, het verminderde bufferende vermogen van de biosfeer en de daarmee samenhangende grotere hoeveelheid broeikasgassen die elk jaar in de atmosfeer terecht komt.

Rampen voorkomen

De conclusies van het IPCC liegen er niet om. De opwarming van de atmosfeer is grotendeels toe te schrijven aan menselijk handelen. De rampen die dat kan veroorzaken zijn onvoorstelbaar groot. Algemeen wordt aangenomen dat om die te voorkomen de temperatuurstijging tot 2oC beperkt zou moeten blijven. Daarvoor is het noodzakelijk in 2050 de concentratie van broeikasgassen te beperken tot 445-490 CO₂-equivalenten per miljoen (ppm). Dit betekent ten opzichte van 2000 wereldwijd een reductie van broeikasgassen van 50%-85% en in het Westen zelfs tot 80%-95% ten opzichte van 1990. Een gigantische opgave, want dit vereist dat vanaf 2015 (dus al over 7 jaar!) de nu sterk stijgende uitstoot wordt omgebogen in een dalende en steeds sterker dalende trend. We zitten dan ook in een tijdsklem en hebben geen tijd te verliezen voor een noodzakelijke omslag. Gelukkig zijn de conclusies van het IPCC overgenomen door de Europese Unie heeft Europa zich een reductie van in ieder geval 20% broeikasgassen in 2020 ten doel gesteld.

Terug nu naar de lezing waarin Rinnooy Kan eerst in grote lijnen zijn visie op duurzame ontwikkeling schetst. Hij definieert deze als een afweging tussen economische, sociale en ecologische belangen en als een maatschappelijk proces van zoeken, leren, afwegen en zich binden. Hij citeert het SER-advies uit 2002: "Aan de evenwichtsoefening naar duurzaamheid komt nooit een eind (...) Conflicterende waarden en belangen moeten tegen elkaar afgewogen worden". Als voorbeeld geeft hij de weg naar een duurzame energievoorziening. Daarbij stelt hij dat "in de voorzienbare toekomst een geheel duurzame energievoorziening een utopie is". Maar met bovenstaande wetenschappelijke meetlat en de Europese doelstellingen in de hand, kunnen we niet anders dan in de voorzienbare toekomst (de komende 40 jaar) over te schakelen naar een in het Westen vrijwel volledig duurzame energievoorziening. Bovendien beschikken we daarvoor nu al over de benodigde technologie. Technologie die alleen maar beter en goedkoper zal worden mede onder invloed van de supersnel stijgende energieprijzen. Dit wordt ondersteund in het rapport 'Green4sure' van milieu- en vakbeweging. Dit rapport laat zien dat het al in 2030 mogelijk is om tegen relatief lage kosten in Nederland ruim 40% minder broeikasgassen uit te stoten en dat dit bovendien gunstig is voor de werkgelegenheid en de economische groei. Indien de dreiging groot genoeg is en deze breed in de politiek en de samenleving ook zo wordt ervaren, zijn we in staat snel en grondig onze economie en leefstijl aan te passen. Engeland en de VS hebben dat aan het begin van WO II bewezen.

Vervolgens stelt Rinnooy Kan dat er "zal moeten worden gekozen, bijvoorbeeld tussen de mate van milieuschade die aanvaardbaar wordt geacht en de prijs die de samenleving bereid is hiervoor te betalen". Maar we hebben in Europa vastgesteld wat aanvaardbaar is. Wat ons te wachten staat als we het roer niet stevig omgooien is onaanvaardbaar. Leest u het nuchtere IPCC-rapport daar gerust op na. Dan moeten we met z'n allen daarvoor ook de prijs betalen. We hebben feitelijk geen keuze.

Daar krijgen we in de toekomst niet alleen aanzienlijke kostenbesparingen voor terug. Ook zal daardoor de technologische innovatie de internationale concurrentiepositie van ons land stevig kunnen versterken en zal de leefkwaliteit er ernstig op vooruit gaan.

Plan van aanpak

De SER-voorzitter vervolgt met een plan van aanpak:

- 1 Het nastreven van een behoorlijke selectieve economische groei maar niet zonder voorwaarden
- 2 De vervuiler betaalt
- 3 Verhandelbare emissierechten op wereldschaal
- 4 Duurzaam produceren als hoofdpodricht met name door maatschappelijk verantwoord ondernemen en "cradle to cradle"
- 5 Een "veelsporenaanpak" voor het bevorderen van duurzaam consumeren omdat duurzame producten alleen tot stand komen als daar ook vraag naar is

Hoe nuchter is deze aanpak vanuit de wetenschap dat we ons het eenvoudigweg niet kunnen veroorloven om voor de komende 20 jaar een beleid in gang te zetten dat zich (nog) niet bewezen heeft of dat *niet* effectief is?

We beginnen met de door velen waaronder Rinnooy Kan als noodzakelijk ervaren behoorlijke economische groei, om bijvoorbeeld de vergrijzing te kunnen betalen. Of, om bij het klimaat te blijven, dit "bedrijven gemakkelijker in staat stelt de R&D-uitgaven aan schone technologie te verhogen en de toepassing van milieuvriendelijke technieken te versnellen". Het lijkt een vrijwel onbegonnen zaak om de mainstream van doorgewinterde groeidenkers, ook binnen de PvdA, er van te overtuigen dat het heilig verklaren van economische groei uiterst destructief kan uitpakken. Hier toch een korte poging. Allereerst, waarom alsmaar groeien? Wie kan hard maken dat het in onze superrijke samenleving niet heel goed mogelijk is om met behoud van een hoog welvaartsniveau de bestaande economiekoek een stuk eerlijker te verdelen en zo ook eventuele financiële milieupijn te verzachten voor de burger met de kleine portemonnee. Het is eerder andersom. Zonder groei zijn er goede mogelijkheden om door een betere verdeling en andere aanwending van bestaande financiële middelen voor vrijwel iedereen een hoger welvaartsniveau te bereiken. Tenminste, als daarbij wordt uitgegaan van het brede welvaartbegrip.

Brede welvaartsbegrip

Arnold Heertje pleit in zijn boek "Echte economie" voor het in ere herstellen van het brede welvaartsbegrip. Het brede welvaartsbegrip is een subjectief begrip maar het werkelijke onderwerp van de economie: het met inzet van schaarse middelen bevorderen van maatschappelijk welvaart in de zin van behoeftebevrediging van de burgers. Het is de optelsom van alles waar burgers waarde aan hechten waaronder de kwaliteit van basale zaken als onderwijs, zorg, veiligheid en het milieu. Kwaliteit die veel burgers belangrijker vinden, dan opgeschroefd materialisme. Van dat laatste groeit onze economie maar ten koste van de kwaliteit van het milieu en dus van onze bestaanscondities. Op deze zaken waar het werkelijk om gaat zou een groot deel van de inzet van schaarse middelen gericht zou moeten zijn. Die belangrijke kwaliteit wordt niet gemeten en dus niet gewaardeerd als we de productie per hoofd als maatstaf voor welvaart nemen. Heertje stelt dat het overgrote deel van de economen de economie zeer ten onrechte heeft versmalt tot wat calculeerbaar is en zo objectiviteit suggereert die in werkelijkheid niet bestaat.

Rinnooy Kan: "De SER gaat uit van het brede welvaartsbegrip, waarin naast materiele vooruitgang (hoge levensstandaard, koopkrachtverbetering) ook sociale vooruitgang (welzijn, sociale cohesie) en een goede kwaliteit van de leefomgeving (ruimtelijke en milieukwaliteit) figureren". Hij is het eens "met de kritiek op het afmeten van welvaart of vooruitgang aan louter kwantitatieve groeicijfers". Hij stelt dat het gaat om "de aard van de economische groei", maar die aard is momenteel bepaald niet selectief. We zien een groeiend aantal milieuonvriendelijke diensten en producten en een ook door hem erkent "reboundeffect". Behaald milieuvoordeel lekt weg door gebruiksintensivering en wat Rinnooy Kan "kwaliteitsverhoging" noemt. Hij stelt dat we er via de zogeheten "ontkoppeling" in geslaagd zijn "om de milieudruk bij de meeste milieuthema's terug te dringen ondanks een groeiende economie". Maar hij erkent ook dat dit niet het geval is bij de uitstoot van broeikasgassen en dat "om de milieukwaliteit te verbeteren de meeste emissies immers lange tijd structureel met tientallen procenten moeten worden teruggedrongen".

Onomkeerbaar

Maar als je dat allemaal erkent, waarom dan zo hechten aan economische groei? Juist omdat economische groei door de huidige aard daarvan en ondanks die ontkoppeling nog steeds gepaard gaat met *toename* van broeikasgasemissies, is het moeilijk voorstelbaar dat *reducties tot 95 %* van broeikasgassen in het Westen haalbaar zijn bij handhaving van een behoorlijke economische groei. Vanuit de wetenschap dat het roer stevig om moet, is het wensdenken van Rinnooy Kan dat economische groei op dit moment gepaard kan gaan met stringent klimaatbeleid. Niet bepaald nuchter dus. Vanuit het brede welvaartsbegrip, met die kwaliteit als uitgangspunt, is het minder van belang hoe de omvang van het BNP uitpakt en of dit groei stilstand dan wel krimp is. Tot slot het commentaar van Arnold Heertje op deze tekst: "Prima tekst, ik zou alleen toevoegen dat het niet alleen om de levende burgers gaat bij het ruime welvaartsbegrip, maar ook om de toekomstige generaties. Dit punt is juist nu relevanter dan ooit". Bij deze.

Dan de vervuiler betaalt. Een prima principe want vanzelfsprekend is het goed de milieurekening zo veel mogelijk op het bordje van de vervuiler te leggen. De belangrijkste reden dat de mondiale klimaatcrisis zo ernstig en diepgaand is, is dat schade aan het klimaatsysteem meestal onherstelbaar is terwijl een redelijk stabiel klimaat in zeer hoge mate bepalend is voor de leefkwaliteit en de bestaanscondities van de mens. Hoe geef je in hemelsnaam een prijs aan die vaak onomkeerbare milieuvernietiging? In de praktijk is wat doorberekend wordt vaak niet meer dan een schijntje van de werkelijke kosten om die klimaatschade te repareren. De koopkracht van veel gezinnen is zo hoog dat dergelijke meerkosten zonder al te veel pijn gewoon worden betaald. Alleen als de vervuiler fors moet betalen werkt dit principe en als de inkomsten vanuit de milieuheffingen worden ingezet om klimaatschade te voorkomen, te repareren en goed gedrag te belonen bijvoorbeeld door groene energie en energiebesparing te bevorderen. Zo is dit een goed bruikbaar instrument. Tegelijkertijd is het een vrij nuchtere vaststelling dat we van de manier waarop het nu ingezet wordt geen al te hoge verwachtingen zouden moeten hebben.

Onerlijke concurrentie

Rinnooy Kan is er met de SER van overtuigd dat "CO₂-emissiehandel op wereldschaal een belangrijke bijdrage aan een effectief klimaatbeleid kan leveren". Het is ontegenzeggelijk waar dat de klimaatcrisis alleen met een mondiale inspanning op te lossen is. Maar in tegenstelling tot wat hij denkt is emissiehandel nog geen nationaal beproefd instrument. Er zijn substantiële problemen op te lossen in berekening van rechten, toebedeling, controle en bijvoorbeeld het ontbreken van een "level playing field". Het is wellicht beter om eerst een eerlijk speelveld in Europa te scheppen door hoge milieueisen aan producten en productieprocessen te stellen en vervolgens de Europese markt te beschermen tegen oneerlijke concurrentie als gevolg van de import van producten uit landen buiten Europa die niet aan die milieueisen voldoen. Er bestaat onder deskundigen behoorlijk wat scepsis over CO₂-emissiehandel. Daarover is Rinnooy Kan dan ook veel te optimistisch.

Dat geldt in nog hogere mate voor het bevorderen van een duurzame productie door middel van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). De minister van werkgelegenheid onder Clinton, Robert Reich, heeft daar een behartenswaardig en kritisch boek over geschreven: "Supercapitalism". Daar refereert Rinnooy Kan ook aan, maar slaagt er vervolgens onvoldoende in de scherpe analyse van Reich te weerleggen. Die komt er op neer dat ondernemers in een globaliserende economie, met de hete adem van veeleisende aandeelhouders en consumenten in de nek, niet veel anders kunnen dan zo goedkoop mogelijk te produceren. Men moet wel afzien van soms kostbare milieu-investeringen die niet snel terug te verdienen zijn, als men ten onder wil gaan in de moordende mondiale concurrentie. Koploperbedrijven koesteren vaak terecht de verwachting dat hun duurzame innovaties, die bijvoorbeeld leiden tot minder materiaal- en energiegebruik, op niet al te lange termijn winstgevend zullen worden. Dat is gewoon een kwestie van goed ondernemen.

Milieuconvenanten?

Rinnooy Kan: "De ethische en morele schijnwerpers zijn verschoven van kerken en overheden naar het bedrijfsleven dat verantwoordelijkheden krijgt toebedeeld waarom het nooit heeft gevraagd". Precies daar wringt de schoen. Je mag die enorme verantwoordelijkheid voor duurzaam produceren niet in de handen van het bedrijfsleven leggen. Bedrijven hebben eenvoudigweg een andere opdracht: winstmaken. Het valt toe te juichen als zij die verantwoordelijkheid waar mogelijk ook nemen en je mag hen daar ook op aanspreken. Men zal echter nooit te ver voor de troepen uit *kunnen* lopen. Daarom zijn er ook maar heel weinig voorbeelden van milieuconvenanten die een aanvaardbaar resultaat opgeleverd hebben. De enige manier om duurzaam produceren mainstream te maken, is door het opleggen van normen aan producten en productieprocessen die zo een "level playing field"

scheppen. Bedrijven die echt duurzaamheid nastreven, en dat zijn er niet veel, vragen daar ook om. Dit in plaats van de gangbare praktijk van het in gang zetten van een goed georganiseerde lobby en dreiging met vertrek om ingrijpen met wet- en regelgeving door de overheid te voorkomen. Het is onbegrijpelijk dat als het om duurzaam produceren gaat, Rinnooy Kan niets zegt over de cruciale rol van de overheid daarbij. Als hij stelt dat "De logica en wenselijkheid van MVO suggereert dat dit zich snel over de aardbol zal verspreiden", getuigt dat van een zekere naïviteit. Het is in ieder geval niet erg nuchter.

Cradle to Cradle (C2C) is eenzelfde verhaal. Dit is het principe om producten zo te ontwerpen en te produceren dat er door een gesloten kringloop geen afval ontstaat. Rinnooy Kan: "Er zijn spectaculaire voorbeelden van de toepassing van dit principe". Dat valt echter reuze tegen en zelfs op de enkele voorbeelden die McDonough en Braungart zelf geven, valt veel af te dingen ook als het gaat om de vaak hoge energie-intensiviteit van recycleprocessen. Zoals Rinnooy Kan ook zelf al zegt: "Goed beschouwd is er met C2C niets nieuws onder de zon". Maar als dit politici en bedrijven over de duurzame streep trekt en tot innovatieve concepten aanzet, moet je dat natuurlijk stimuleren en uitbaten. C2C kan echter nu (nog) geen dienst doen als pijler van een effectief duurzaam beleid.

Gekke Henkie?

Blijft over de vijfde pijler: het bevorderen van duurzaam consumeren omdat zoals Rinnooy Kan stelt "duurzame producten alleen tot stand zullen komen als daar ook vraag naar is". Dat is maar ten dele waar. Internet blijkt bijvoorbeeld een enorme energieslurper. Maar ook zonder vraag naar energiezuinige internetdiensten gaan bedrijven die nu, om hun torenhoge energierekening stevig te verlagen, steeds meer leveren. Bovendien zou de overheid deze en andere sectoren strenge emissienormen op kunnen leggen. Vervolgens schets Rinnooy Kan het bekende sociale dilemma van de burger: "Waarom zou ikzelf mijn auto laten staan als mijn burens er met hun SUV op uit trekken?". Een terechte vraag, want de individuele bijdrage is een druppel op een gloeiende klimaatplaat als anderen hun verantwoordelijkheid niet nemen en daar gewoon mee weggkomen. Dat ondermijnt bovendien elke motivatie. Ook schets hij de spanning burger-consument: "de burger met zijn rechterhand een enquête over scharrelvlees invult, terwijl hij of zij met de linkerhand de boodschappenkar met de kiloknaller van Aldi vult". Dat zijn inderdaad kernzaken in het debat over een effectief klimaatbeleid. Maar in zijn "veelsporenaanpak" zet hij vervolgens niet de instrumenten in die van veeleisende consumenten verantwoordelijke burgers kunnen maken of die het sociale dilemma kunnen doorbreken. De sporen die hij noemt zijn allen zinnig, maar ook vrijblijvend. Hoewel Rinnooy Kan bij zijn zoektocht op het slappe koord naar duurzaamheid zegt uit gaat van "zich binden", is het opnieuw onbegrijpelijk dat hij in zijn aanpak zo weinig inzet op niet-vrijblijvend ingrijpen door de overheid. Alleen als burgers de noodzaak beseffen, concrete handelingsperspectieven worden geboden en niet-duurzaam gedrag ontmoedigd, verboden of zeer zwaar belast wordt, zullen burgers bereid zijn hun leefstijl te verduurzamen. Bij alle drie kan en moet de overheid een belangrijke rol spelen.

Menselijke maat?

Rinnooy Kan gaat nog in op het SER-advies over globalisering, want het is een onontkoombaar besef dat het bezweren van de milieucrisis een bij uitstek mondiale zaak is. Hij wijdt nog enige behartenswaardige woorden aan het grote belang van Europa: "Verbeter de wereld, begin bij Europa!". Om te eindigen met de menselijke maat in het klimaatbeleid: "Laten we ons in nuchterheid zetten aan het brede duurzaamheidstakenpakket dat zich ontvouwt, met een passend gevoel voor bescheidenheid". Die bescheidenheid ontleent hij aan het boek van Salomon Kroonenberg: "De menselijke maat. De aarde over tienduizend jaar". Hij citeert daaruit: "We zien een groter stuk van een langjarige cyclus, die nu de menselijke maat te boven gaat. En met die kennis van de lange termijn in het hoofd nemen we misschien ook andere beslissingen voor de korte termijn. Misschien zijn mensen over vierhonderd generaties wel blij met al het koolzuurgas dat wij nu in de atmosfeer brengen: dan is de herfst niet zo koud". Rinnooy Kan eindigt met een citaat van Kroonenberg waaruit volgens hem blijkt dat we niet "de boel dan maar de boel moeten laten" maar ook niet "te snel in paniek raken. De mens heeft bewezen zich goed te kunnen aanpassen". Om zijn punt te maken dat we wel een metertje zeespiegelrijzing aankunnen stelt Kroonenberg: "de zeespiegel in de Westerschelde tweemaal dáágs vier meter stijgt". Dit is zo onzinnig dat commentaar verder overbodig is.

Rinnooy Kan had dan ook geen slechter slot van zijn betoog kunnen bedenken. De visie en oplossingen van Kroonenberg staan haaks op onze maatstaf voor nuchterheid, het IPCC-rapport. Kroonenberg is geen klimaatwetenschapper. In tegenstelling tot Kroonenbergs geschriften voldoen de

bevindingen van het IPCC inzake het klimaatsysteem aan de eis van controleren en dubbelcontroleren die wetenschap nu eenmaal stelt. Desondanks neemt het IPCC het handjevol criticasters en sceptici (waaronder Kroonenberg) serieus, maar de bevindingen van duizenden (!) wetenschappers waaronder zeer gerenommeerde, weerleggen keer op keer de door sceptici ingebrachte kritiek.

Kroonenberg is een geoloog die denkt in periodes van 10.000 jaar. Periodes vijf keer zo lang als de tijd verstreken sinds het begin van onze jaartelling. Dat is, naar de menselijke maat, heel erg lang geleden en 10.000 tot 25.000 jaar verder als de aarde door natuurlijke oorzaken weer in diepe koude gehuld raakt, is onvoorstelbaar ver weg. Oplossingsgerichte, nuchtere mensen denken in decennia tot hooguit eeuwen bij het bezweren van de huidige door de mens veroorzaakte klimaatcrisis. Hun inspanningen zijn erop gericht dat over pak weg tien decennia, dus aan het begin van de 22ste eeuw, de kinderen van de kinderen van onze kinderen nog kans op een goed leven te bieden. Het uitgangspunt van Kroonenberg dat het klimaat op geologische tijdschalen altijd stevig is veranderd, betekent absoluut niet dat we ons niet zeer ernstige zorgen zouden moeten maken.

Van kwaad tot erger

Rinnooy Kan Kroonenberg citerend: "Als de steentijdmens met berenvellen en stenen bijlen een hele ijstijd heeft weten te overleven, zouden wij met al onze hoogontwikkelde technologie dan niet een metertje zeespiegelstijging aankunnen?" Maar tienduizenden jaren geleden leefden er in vergelijking met de bijna 7 miljard van nu en 9 miljard van straks een handjevol mensen op de aarde. Waar moeten de miljarden mensen naar toe die nu in kuststroken leven en zich niet kunnen beschermen tegen dat metertje zeespiegelrijzing? Tel daarbij alleen al de gevolgen op van immense aantallen op drift geraakte mensen en van sterk verminderde landbouwopbrengsten en zoetwatervoorraden. We zijn in 150 jaar tijd, wat op de geologische tijdschaal helemaal niets is, een hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer aan het blazen waardoor de CO₂-concentratie in de atmosfeer in de afgelopen 600.000 jaar nooit zo hoog geweest is.

Kroonenberg relativeert met zijn geologische tijdsperspectief alles weg dat niet weggerelativeerd zou moeten worden. Hij bagatelliseert de nuchtere IPCC-wetenschap dat met name de mens verantwoordelijk is voor de recente temperatuurstijging en klimaatveranderingen die daarvan het gevolg zijn. Uit zijn boek blijkt dat hij simpelweg niet gelooft in een hoge klimaatgevoeligheid voor CO₂. Hoewel dit wetenschappelijk volkomen onhoudbaar is, gaat Kroonenberg uit van hooguit 1oC temperatuurstijging bij een verdubbeling van concentratie CO₂. Daarom is hij geen voorstander van maatregelen die de oorzaak van de klimaatverandering aanpakken. Maar zonder maatregelen die onze verslaving aan fossiele brandstoffen bij de wortel aanpakken, zal het met het klimaat en dus ook met de mens van kwaad tot erger gaan. In zo'n wereld wil over vijftig, honderd of tweehonderd jaar niemand leven.

Erasmus

Waarom citeert Rinnooy Kan niet onze eigen Nobelprijswinnaar, Hans Crutzen? Iemand die met verstand van klimaat zaken en vanuit harde feiten in de meest dramatische woorden spreekt over de door de mens veroorzaakte klimaatverandering. Waarom gaat hij niet te rade bij de ook internationaal prominente wetenschappers van het KNMI en het voormalige Milieu- en Natuur Planbureau? Rinnooy Kan voert Kroonenberg op vanuit de gedachte dat bij een passend gevoel van urgentie een passend gevoel van bescheidenheid hoort. Maar bij de urgentie om de klimaatcrisis in te dammen past van alles behalve bescheidenheid. Daar past inderdaad nuchterheid en daadkracht. Rinnooy Kan stelt helemaal aan het eind van zijn lezing dat naamgever Erasmus "de eerste was om zich sterk te maken over basisvoorwaarden waar relativering uit den boze zou zijn". En de wereldwijde milieucrisis gaat over niets minder dan de vernietiging in zeer korte tijd van basisvoorwaarden van het menselijk bestaan. Relativering is hier uit den boze omdat zonder het cruciale besef van de urgentie, er de komende 20 jaar weinig terecht zal komen van die noodzakelijke omslag in onze manier van denken, voelen, produceren en consumeren. Met als gevolg dat wij de toekomst van onze kinderen grondig zullen verstieren. Daarom, nogmaals, het laatste deel van de laatste zin van de lezing van Rinnooy Kan: "die met geen andere conclusie mag eindigen dan dat duurzaamheid nationaal en internationaal de kernopgave van de 21ste eeuw is".

Wat na Rinnooy Kan's lezing desondanks blijft hangen zijn grote verwachtingen van ontwikkelingen waarvan het zeer de vraag is of die zich zullen doorzetten of zullen gaan werken en beleidsinstrumenten die zich nog (lang) niet bewezen hebben. Dat kunnen we ons niet veroorloven gezien de tijdsklem om binnen 20 jaar mondiaal een effectief beleid in gang gezet te hebben. Zo gaan

we het, in alle nuchterheid, gewoon niet redden. Hoewel “zich binden” het sluitstuk van Rinnooy Kan's definitie van duurzaamheid is, is zijn aanpak veel te vrijblijvend. Vrijwel alles wordt overgelaten aan de individuele verantwoordelijkheid van de burger/consument en aan de tucht van de markt. Het gaat te ver om te beweren dat zijn visie op drijfzand berust, maar het is wel gerechtvaardigd deze als ongefundeerd optimisme te betitelen. Zijn visie en aanpak sluiten wel aan bij nu nog breed gedeelde opvattingen binnen de politiek en het bedrijfsleven. Dit ongefundeerde optimisme is dan ook een van de grootste obstakels op weg naar duurzame toekomst voor onze kinderen. Om die te waarborgen hebben we *gefundeerd* optimisme nodig.

Gefundeerd optimisme

Dit betoog kan dan ook niet eindigen zonder in een notendop aan te geven: hoe dan wel? Hoe kan bijvoorbeeld dat sociale dilemma wel worden doorbroken en hoe kunnen we de consument en de burger met elkaar verzoenen? Daarover valt met gefundeerd optimisme veel te zeggen. Een gefundeerd optimistisch stemmende wetenschap is bijvoorbeeld dat we nu al over de technologie en als we willen in ons land en in Europa ook over de bestuurskracht beschikken om de samenleving volledig duurzaam in te richten. Wat houdt ons dan tegen het gewoon te gaan doen?

Dat heeft natuurlijk te maken met de aantasting van gevestigde economische belangen. Maar dat is niet de belangrijkste reden waar het op stukt. Wezenlijk voor een omslag in het beleid is dat steeds meer burgers gaan inzien dat het zo niet langer door kan gaan. Dat zij een wat andere inrichting van de samenleving en bijbehorende leefstijl ook accepteren of zelfs omarmen. Dat zij er vertrouwen in krijgen dat het kan, dat het gedaan wordt en dat het voor hen ook betaalbaar is. In onze democratie werkt het nu eenmaal zo dat als burgers dat vertrouwen *niet* hebben, zij bij de volgende verkiezingen de regering naar huis sturen. Dat draagvlak en vertrouwen is cruciaal en dat krijg je niet met een opgeheven vingertje. Dat krijg je alleen met een aansprekend, wervend en inspirerend *verhaal* en met tastbare voorbeelden uit de dagelijkse praktijk die dat verhaal ondersteunen en die burgers ondersteunen wanneer zij hun verantwoordelijkheid willen nemen. Het moet voor hen gewoon goed geregeld worden. Dat is wat burgers terecht van de overheid verlangen. Daar ontbreekt het nu nog te zeer aan en het ontbreekt aan het op talloze manieren permanent uitdragen van dat verhaal: "Yes, we can!". Dat moet je wel durven, daar vervolgens ook in investeren en volhouden ook als kiezersdagkoersen even tegenzitten.

Vierslag

Het inspirerende verhaal is dat liefde en geluk en een goed leven niet afhangen van nog meer consumeren, maar het doorgeslagen consumentisme daar juist een ernstig bedreiging voor vormt. Het wervende verhaal is dat als we vanuit het brede welvaartsbegrip inzetten op de kwaliteit van het bestaan een hoog welvaartsniveau voor *iedereen* mogelijk is en dit uitstekend te combineren valt met het behoud van onze bestaansgrond: het milieu en de natuur. En het aansprekende verhaal is dat een duurzame samenleving meer bestaanszekerheid en bescherming biedt aan al zijn burgers. Geen doemdenken dus, maar DOENdenken! En als dat verhaal nog niet de harten van de kiezers bereikt heeft, zorg er dan voor dat het die harten wel bereikt.

Het komt uiteindelijk neer op vierslag van op elkaar afgestemde maatregelen waar we morgen mee kunnen beginnen:

- 1 Maak het burgers veel gemakkelijker zich duurzaam te gedragen en duurzaam te consumeren door het bieden van duurzame alternatieven en handelingsperspectieven. Daarvoor dient de overheid duurzaamheidseisen te stellen aan producten, maar ook zelf stevig te investeren in goede voorzieningen.
- 2 *Tegelijkertijd* en permanent met alle mogelijke middelen dat verhaal overbrengen en stevig investeren in goede voorlichting, informatie en kennis bij burgers. Dat kan via de media, het onderwijs en door tal van campagnes, activiteiten en ondersteuning van burgers op met name lokaal niveau. Dat mag gerust een miljard of twee kosten.
- 3 Niet schromen via normstelling en regelgeving duurzaam gedrag ook bij diegenen af te dwingen die door de vorige 2 punten nog niet over de duurzame streep getrokken zijn.
- 4 Op nationaal en lokaal niveau is veel meer beleidsruimte dan menigeen denkt, maar laten we er alles aan doen om op Europees niveau tot vergaande, bindende en handhaafbare afspraken te komen. Als Europa in de wereld op kop wil gaan en gaat, zullen andere landen eerder aanhaken.

Neo-protectionisme

Weg dus met de vrijblijvendheid waarbij door de politiek, omdat men zelf niet durft te kiezen, de

verantwoordelijkheid te vaak en te zeer op de consument, de burger en het bedrijfsleven wordt afgeschoven. Iedereen heeft zo zijn specifieke rol en verantwoordelijkheid. Als iets echter de kerntaak van de overheid is, dan is het om voor het nuchtere beleid en de bijbehorende effectieve maatregelen te zorgen die noodzakelijk zijn om een goed leven voor nu en voor de toekomst te waarborgen. Juist omdat iedere burger daar individueel niet toe in staat is, accepteren burgers een macht boven zich die het collectieve belang moet dienen. Precies dat is de legitimatie van de overheid.

Dames en heren politici, doe waarvoor u gekozen bent op basis van een gefundeerd optimistisch verhaal. En liefst een beetje sneller want er is, in alle nuchterheid, haast geboden. Als we zo doorgaan valt er over twintig jaar immers weinig meer te kiezen. De 20ste eeuw was de eeuw van roofbouw, van oogkleppen en verkokering, van het neo-liberalisme en de terugtrekkende overheid. Laten we van de 21ste eeuw de eeuw maken van bewustwording van wat werkelijk van belang is en van kwaliteit, van herstel van kringlopen, van integraal denken en van het neo-protectionisme: de bescherming door een optredende overheid van al het kwetsbare waaronder onze eigen bestaanscondities en die van de kinderen van onze kinderen.

Frans van der Steen
Directeur Haags Milieucentrum